

mjr SG dr Piotr Kozłowski
BiOSG w Przemyślu

STRAŻ CELNA ZAPOMNIANĄ FORMACJĄ GRANICZNĄ II RZECZYPOSPOLITEJ – DYSLOKACJA JEDNOSTEK GRANICZNYCH W 1926 ROKU

Straż Celna to obecnie zapomniana formacja graniczna z okresu II Rzeczypospolitej. Z uwagi na krótki okres istnienia, historia Straży Celnej jest praktycznie nieznana. Upływający czas, brak dokumentów źródłowych oraz fakt, że funkcjonariusze pełniący wówczas służbę w ochronie granicy państwa już nie żyją, przyczynił się do tego, iż dzieje jej uległy zapomnieniu. W dużej mierze wpływ na to ma fakt, iż istniejące w okresie międzywojennym Straż Graniczna oraz Korpus Ochrony Pogranicza doczekały się licznych publikacji na swój temat, natomiast Straż Celna nie znalazła się w kręgu zainteresowań historycznych. Impulsem do napisania powyższego artykułu o Straży Celnej był fakt otrzymania od Pana Waldemara Bocheńskiego kserokopii „*Kalendarza z szematyzmem funkcjonariuszy Straży Celnej na rok 1927*”. Przystępując do opracowania na potrzeby własne wykazu pełniących wówczas funkcjonariuszy oraz jednostek granicznych Straży Celnej stwierdziłem, że należałoby przedstawić czytelnikom Biuletynu historię formacji, która już w okresie swego istnienia była różnie oceniana przez współczesnych. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że pomimo negatywnych wówczas opinii na jej temat, Straż Celna była formacją na bazie której sformowano Straż Graniczną, a ponad 90% oficerów i strażników granicznych Straży Granicznej, którzy rozpoczęli służbę na granicy w latach 1921-1922, nabyło doświadczenie zawodowe właśnie w korpusie Straży Celnej. Dlatego mam nadzieję, że zaprezentowany artykuł rozpocznie wśród historyków oraz pasjonatów historii formacji granicznych dyskusję na temat roli i znaczenia jaką odegrała Straż Celna w systemie ochrony granic państwa II Rzeczypospolitej.

Prace związane z powołaniem Straży Celnej (dalej SC) rozpoczęto już w 1920 roku. Na posiedzeniu plenarnym rządu w marcu 1920 roku podjęto uchwałę, w której zobowiązano Władysława Grabskiego – ówczesnego ministra skarbu – do opracowania i przygotowania podstaw prawnych do powołania przyszłej formacji, której zadaniem miała być

ochrona granicy Rzeczypospolitej¹. Jednak następne wydarzenia, jakie miały miejsce w Polsce, wojna z bolszewikami, która stanowiła zagrożenie dla bytu państwowego spowodowała, że plan organizacji formacji z przyczyn formalnych musiał zostać zawieszony. Dopiero zakończenie działań wojennych z Rosją Radziecką w 1921 roku pozwoliło rządowi polskiemu przystąpić do prac związanych z wytyczeniem i zabezpieczeniem tak z trudem wywalczonych granic. W tym okresie rozpoczęto również tworzenie wyspecjalizowanej formacji granicznej, której zdaniem byłaby ochrona interesów politycznych oraz ekonomicznych odrodzonej po latach niewoli Rzeczypospolitej Polskiej. Realizację postawionego zdania rozpoczęto w niezwykle trudnych czasach, z jednej strony w zniszczonym działaniami wojennymi kraju brakowało sił i środków na realizację zadań, z drugiej zaś strony brakowało także odpowiednio przygotowanych ludzi, którym można byłoby powierzyć ochronę granic państwa. Dynamicznie rozwijająca się sytuacja w kraju, powstanie po latach niewoli zrębów państwowości wymagało również podjęcia przez czynniki państwowe szybkich decyzji, także w zakresie ochrony granicy państwowej.

Organizację w połowie 1921 roku Straży Celnej powierzono płk. Czesławowi Romiszewskiemu oraz Bolesławowi Heimrathowi – starszemu inspektorowi z Dyrekcji Ceł w Poznaniu². Przełom lat 1921/1922 to okres formowania Straży Celnej, która stopniowo w ciągu kilku miesięcy przejmowała od istniejących Baonów Celnych oraz Policji Państwowej podległe odcinki granicy państwowej oraz zadania w zakresie ochrony granicy państwa.

O pośpiechu, ale także o braku koncepcji ówczesnych czynników rządowych co do zdań przyszłej formacji niech świadczy fakt, iż Straż Celna została powołana na mocy uchwały sejmowej z dnia 20 stycznia 1922 roku. Jednak podstawę prawną otrzymuje dopiero po ponad dwóch latach istnienia, gdzie w ustawie z dnia 31 lipca 1924 roku w przedmiocie uregulowania stosunków celnych wspomina się „(...) o straży celnej jako organu wykonawczego do celnej ochrony granic i zapobiegania nielegalnemu przekroczeniu granicy³(...). Co ciekawe w cytowanej wyżej ustawie nie zostały w ogóle sprecyzowane przez ustawodawcę zadania dla istniejącej formacji, jedynie znalazło się stwierdzenie, iż zakres działania Straży Celnej oraz sposób wykonywania przez nią zadań

---

¹ H. Dominiczak, *Granica polsko-niemiecka 1919-1939*, Warszawa 1975, s. 126.

² Cz. Romiszewski, *Ochrona granic w Polsce Odrodzonej przed utworzeniem Straży Granicznej*, „Czaty” Czasopismo Straży Granicznej nr 21-22, Warszawa 11.11.1928, s. 28.

³ Art. 2 pkt C ustawy z dn. 31.07.1924 w przedmiocie uregulowania stosunków celnych, Dz. U. nr 80, poz. 777.

w przedmiocie zapobiegania przekraczania granicy określi minister skarbu w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych⁴.

Wspominając w 1928 roku początkowy okres tworzenia formacji Naczelnym Inspektorem Straży Celnej gen. bryg. Stefan Paślawski stwierdził, że w tym czasie „(...) Starano się najpilniejsze zagadnienia, jak np. przepisy dyscyplinarne uregulować ogólnikami i reskryptami Ministerstwa Skarbu, te jednak, stojąc bardzo często w sprzeczności z ustawą o państwowej służbie cywilnej nie posiadały mocy prawnej(...)”⁵. To z kolei miało przełożenie na fakt, iż funkcjonariuszom Straży Celnej było niezwykle ciężko pełnić służbę graniczną. Brak uregulowań prawnych ograniczało lub wręcz uniemożliwiało podejmowanie skutecznych działań zmierzających do ukrócenia zjawiska przemytu towarów przez ówczesne granice państwa, czyniło to ze Straży Celnej instytucję słabą, a wręcz czasami bezradną w walce ze zorganizowanym przemytem. Pojawienie się na granicy oraz bezpośrednio w jej zapleczu funkcjonariuszy Straży Celnej było bacznie obserwowane zarówno przez mieszkańców pogranicza, jak również przez instytucje rządowe⁶. W meldunkach sporządzanych przez kierowników komisariatów policji do władz przełożonych⁷ były podawane informacje o składzie personalnym Straży Celnej, jak również o systemie i sposobie ochrony granicy przez funkcjonariuszy SC.

Powołana w 1922 roku Straż Celna już od samego początku borykała się z dwoma zasadniczymi problemami, które rzutowały bezpośrednio na kwestię właściwego funkcjonowania formacji. Pomijając niezwykle istotną sprawę braku uregulowań prawnych, to podstawową bolączką formacji był brak odpowiednio przygotowanych ludzi, którym można byłoby powierzyć zadania w zakresie ochrony granicy państwowej oraz brak infrastruktury, którą można byłoby wykorzystać na potrzeby powstających placówek, komisariatów oraz inspektoratów granicznych. Nabór chętnych do służby w formacji powierzono dyrekcjom ceł. Biorąc pod uwagę fakt, iż w okresie zaborów z przyczyn politycznych formacje

---

⁴ Ibidem, art. 4 ust. 3.

⁵ S. Paślawski, *Straż Graniczna i walka z nadużyciami celnymi*, Warszawa 1928, s. 4.

⁶ Wspominając w piątą rocznicę utworzenia Straży Celnej początki istnienia formacji jeden ze strażników wówczas napisał: „(...) Rzuceni na granicę bez dokładnie określonych uprawnień, bez ustalonego stosunku do władz państwowych, które nas nie znały i nie wiedziały, jakie wobec nowej służby zająć stanowisko, obcy byliśmy ludności pogranicza, która z niedowierzaniem i brakiem zaufania do nas się odnosiła (...)”, „Czaty”. Pismo poświęcone zagadnieniom ochrony granic nr 10, Warszawa 15.05.1928, s. 1.

⁷ Meldunki Policji Państwowej o sytuacji w strefie nadgranicznej, Zespół akt Starostwo Powiatowe Jasielskie, sprawy graniczne 1921-1925, Archiwum Państwowe w Przemyślu, sygn. akt 105, s. 15.

graniczne państw zaborczych były zamknięte dla Polaków, powstała w 1922 roku Straż Celna stanęła przed problemem braku wyszkolonej kadry posiadającej wiedzę z zakresu służby granicznej. Problem ten starano się rozwiązać przede wszystkim poprzez wcielenie do szeregów powstającej formacji ochotników z demobilizowanych jednostek wojskowych wychodząc z założenia, iż byli wojskowi z racji doświadczenia frontowego szybciej przestawią się na tok służby granicznej. Jednak nic bardziej mylnego. W odrodzonym po latach niewoli państwie niezwykle trudno było znaleźć chętnych do służby w korpusie Straży Celnej, zwłaszcza we wschodnich rejonach państwa polskiego, którzy spełniliby następujące wymogi:

- posiadali wykształcenie w zakresie co najmniej szkoły powszechnej,
- byli narodowości polskiej oraz wyznania rzymskokatolickiego.

W związku z brakiem chętnych spełniających powyższe kryteria w rejonie działania Dyrekcji Ceł we Lwowie i Wilnie, nabór do służby na wschodzie prowadziły Dyrekcje Ceł w Poznaniu, Katowicach oraz w Warszawie. Dla wielu funkcjonariuszy pochodzących z zachodnich lub centralnych terenów Polski „zwabionych romantyzmem służby” warunki socjalne-bytowe – jakie zastali na wschodzie, a zwłaszcza w rejonie Karpat – stanowiły szok kulturowy. Brak bazy lokalowej w rejonie działania powodowało, iż w początkowym okresie wynajmowano kwatery znajdujące się w wiejskich chatach, które były pozbawione podstawowych wygod. Wspólne egzystowanie pod jednym dachem strażników oraz ich rodzin z właścicielami było zarzewiem powstawania konfliktów. Pauperyzacja stopy życiowej funkcjonariuszy SC nie pozostawała bez wpływu na dużą rotację kadry w jednostkach granicznych położonych na południowo-wschodnich rubieżach Polski.

Kandydaci ubiegający się o przyjęcie do służby w SC obowiązkowo musieli przejść sprawdzian ze znajomości języka polskiego oraz matematyki (załącznik nr 1). Po zaliczeniu egzaminu wstępnego i przejściu pozytywnego procesu naboru, nowo przyjęci funkcjonariusze Straży Celnej składali ślubowanie. Z chwilą zaprzysiężenia otrzymywali nominację na stanowisko strażnika prowizorycznego w korpusie Straży Celnej oraz przydział służbowy do danej jednostki granicznej. Ceremonia zaprzysiężenia zwykle odbywała się w siedzibie Dyrekcji Ceł. Po zaprzysiężeniu funkcjonariuszy kierowano na przeszkolenie do szkoły Straży Celnej lub bezpośrednio do służby w placówkach granicznych rozsianych po granicach państwa. W pierwszych latach istnienia formacji w strukturach Straży Celnej istniały dwie szkoły SC: w Wieluniu nad Notecią mieszcząca się w byłym zakładzie pedagogicznym braci Beheim-Schwarzbach oraz w Zambrowie, która mieściła się w budynkach po byłych koszarach

armii carskiej. Podczas krótkich trzymiesięcznych kursów strażnikom granicznym przekazywana była wiedza z zakresu postępowania karno-skarbowego, prowadzenia czynności śledczych oraz z zakresu służby granicznej. Dla podoficerów i oficerów wywodzących się z wojska zorganizowano kursy doszkalające dla kadry kierowniczej, podczas których oprócz wiedzy z zakresu służby granicznej otrzymywali również podstawowe informacje z zakresu planowania i organizowania służby granicznej. W 1925 roku w strukturach Straży Celnej funkcjonowała już tylko Szkoła Straży Celnej w Mysłowicach, którą następnie przeniesiono do koszar znajdujących się w Górze Kalwarii koło Warszawy.

Osobną kwestię stanowiła sprawa wynagrodzenia funkcjonariuszy, które było bardzo niskie i niewystarczające na utrzymanie rodziny. Niskie płace, a tym samym brak niezbędnych środków do życia było powodem frustracji funkcjonariuszy, co często przedkładało się na podjęcie decyzji o rezygnacji ze służby w SC „(...) płaca strażników granicznych nie osiągała stawek podoficera armii (...), co przy drożyznie, panującej na granicy, a szczególnie nad morzem i na linii karpackich uzdrowisk oraz przy braku pomieszczeń własnych Straży uzależniało strażników od ludności nadgranicznej(...)”⁸. Jak zauważył ówczesny dowódca Straży Celnej gen. bryg. Stefan Paślawski nowo powstała formacja borykała się również z problemem braku niezbędnej infrastruktury, którą można byłoby wykorzystać na siedzibę tworzonych jednostek granicznych. Wytyczona granica państwa polskiego scalająca po latach ziemie trzech byłych zaborów przebiegała w ponad 80% w zupełnie nowym terenie⁹, co powodowało, że na potrzeby powstającej SC nie można było wykorzystać istniejących budynków wykorzystywanych dotychczas przez służby graniczne państw zaborczych. Brak bazy lokalowej stanowił wówczas dla kadry kierowniczej formacji bardzo poważny problem. Z jednej strony w zniszczonym wojną kraju brakowało niezbędnej infrastruktury, ale z drugiej strony służby kwatermistrzowskie próbujące pozyskać budynki lub pomieszczenia do celów służbowych często spotykały się ze zwykłą niechęcią przedstawicieli lokalnej administracji państwowej, która traktowała pojawienie się na pograniczu Straży Celnej a tym samym nowych urzędników państwowych niezależnych od władz lokalnej administracji jako zagrożenie dla ich interesów. Aby pokonać niczym nie uzasadniony

---

⁸ S. Paślawski, *Straż Graniczna i walka z nadużyciami celnymi*, op. cit., s. 8.

⁹ Spośród istniejących granic w II Rzeczypospolitej granica Polski z Niemcami na wschodnim odcinku w rejonie Prus przebiegała dawną granicą pomiędzy Prusami a Rosją. Odcinek ten był chroniony przez jednostki graniczne podległe Dyrekcji Cel w Warszawie.

upór urzędników państwowych w wielu przypadkach interweniowano bezpośrednio u władz wojewódzkich¹⁰.

Trudy służby granicznej, niskie płace funkcjonariuszy SC oraz brak odpowiednich warunków socjalno-bytowych były przyczyną rezygnacji strażników ze służby w formacji lub jej porzucania. Aby ukrócić ten proces, w drugiej połowie 1922 roku wprowadzono w Straży Celnej zabezpieczenie w postaci zobowiązań. Wstępujący do korpusu Straży Celnej kandydaci podpisywali w szkole zobowiązanie do służby w formacji po ukończeniu przeszkolenia przynajmniej przez rok czasu (załącznik nr 3). W przypadku zwolnienia ze służby przed upływem powyższego terminu, funkcjonariusz był zobowiązany do zwrotu poniesionych przez państwo kosztów nauki i pobytu w szkole SC, otrzymanych w trakcie służby zasiłków pieniężnych oraz przedmiotów stanowiących własność Skarbu Państwa¹¹.

Należy w tym miejscu podkreślić, że wcieleni wówczas z wojska funkcjonariusze SC mieli za sobą nierzadko ponad czteroletni pobyt na frontach I wojny światowej, a następnie udział w walkach w obronie Rzeczypospolitej. Lata służby w wojsku oraz trudy służby granicznej nie pozostały bez wpływu na stan zdrowia, jak i samą kondycję fizyczną pełniących służbę w Straży Celnej. Z czasem sytuacja ta uległa zmianie, starsi wiekiem funkcjonariusze otrzymali bowiem możliwość przejścia do lepszej pracy w administracji celnej lub po osiągnięciu wymaganego wieku przejścia na emeryturę.

Początkowy okres istnienia Straży Celnej wykazał, że w związku ze zmieniającymi się warunkami na pograniczu polsko-niemieckim i polsko-czechosłowackim (tzw. wojna celna pomiędzy Niemcami a Polską) dotychczas obowiązujące regulacje prawne oraz system organizacji musiał ulec zmianie. Straż Celna przyjmując w chwili powstania rozwiązanie wg austriackiego modelu stała się w krótkim czasie instytucją nie-

---

¹⁰ Przykładem tego może być pismo z dn. 2.07.1923, w którym wojewoda krakowski przypomina staroście jasielskiemu, że: „(...) celem, przyjścia organom Straży Celnej w uzyskaniu pomieszczeń dla funk. szczególnie w miejscowościach położonych bezpośrednio nad granicą wchodzącym w niniejszym przypadku w pierwszym rzędzie w rachubę, zechce Pan Starosta, gdzie to zajdzie potrzeba, sam osobiście, względnie przez podwładne mu organa służbowe ingerować na najintensywniejszym wywarceniu wpływu środkami dozwolonymi, w sposób jaki uzna na miejscu za stosowne i do celu prowadząc, by sprawę pomieszczeń do straży rozwiązana została pomyślnie (...)”. Zespół akt Starostwo Powiatowe Jasielskie, sprawy graniczne 1921-1925, Archiwum Państwowe w Przemyślu, sygn. akt 105, s. 41.

¹¹ Akta osobowe przodownika Gwareckiego Franciszka, Zespół akt Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej (dalej MIOŚG), Центральный Державний Історичний Архів у Львові (dalej: CDIA) Lwów fond 204/2/994, s. 26.

zdolną do wykonywania ustawowych zadań, a ekonomiczny interes państwa wymagał natychmiastowej zmiany dotychczasowego sposobu działania SC.

W 1926 roku jednostki graniczne Straży Celnej podporządkowane 5 Dyrekcjom Ceł (w Wilnie, Warszawie, Poznaniu, Mysłowicach oraz we Lwowie) ochraniały granice państwowe Rzeczypospolitej Polskiej z: Królestwem Rumunii, Czechosłowacją, Niemcami, morską, z Wolnym Miastem Gdańsk, w rejonie Prus z Niemcami, Litwą oraz Łotwą¹². W 1926 roku w strukturze organizacyjnej Straży Celnej znajdowały się 24 Inspektoraty Graniczne, 126 Komisariatów, 744 Placówki oraz Centralna Szkoła Straży Celnej w Górze Kalwarii. W tym roku w strukturze organizacyjnej formacji (początkowo na granicy z Niemcami) pojawiły się Placówki II linii – wywiadowcze. Liczba oraz podział jednostek granicznych na poszczególne Dyrekcje Ceł został przedstawiony w poniższej tabeli.

Liczba jednostek granicznych Straży Celnej w 1926 roku
z uwzględnieniem podporządkowania poszczególnym Dyrekcjom Ceł

	Inspektoraty Graniczne	Komisariaty	Placówki	Ilość jednostek granicznych
Dyrekcja Ceł w Wilnie	1	5	34	40
Dyrekcja Ceł w Warszawie	3	16	99	118
Dyrekcja Ceł w Poznaniu	9	51	332	392
Dyrekcja Ceł w Mysłowicach	3	17	82	102
Dyrekcja Ceł we Lwowie	9	37	197	242
Razem	24	126	744	894

Źródło: obliczenia własne autora na podstawie *Kalendarza z szematyzmem funkcjonariuszy Straży Celnej na rok 1927*

Na uwagę zasługuje również fakt, iż funkcjonariusze Straży Celnej na terenie kraju pełnili również służbę pomocniczą w urzędach i posterunkach celnych. Wraz z rozwojem formacji zwiększyła się również liczba funkcjonariuszy pełniących służbę na granicy państwa. Na prze-

¹² Istniejąca wówczas struktura organizacyjna – jak wspomina po latach Naczelny Inspektor Straży Celnej gen. bryg. S. Paślawski – była spuścizną po zaborach. Dyrekcjom Ceł zostały powierzone ochraniające odcinki granicy państwowej o różnej długości i były one odzwierciedleniem podziału ziem polskich pomiędzy zaborcami. Najmniejszy odcinek granicy państwowej w 1926 r. był administrowany przez Dyrekcję Ceł w Wilnie, największy zaś przypadał Dyrekcji Ceł w Poznaniu i we Lwowie.

łomie lat 1926/1927 w korpusie Straży Celnej pełniło służbę 5 792 funkcjonariuszy, w tym w 186 oficerów i 5 605 podoficerów i szeregowych. W rozbiciu na poszczególne Dyrekcje Cel obsada etatowa kształtowało się w sposób następujący:

Obsada etatowa funkcjonariuszy Straży Celnej w 1926 roku
w rozbiciu na korpus oraz na Dyrekcje Cel

	Korpus oficerów	Korpus podoficerów i szeregowych	Razem
Dyrekcja Cel w Wilnie	11	172	183
Dyrekcja Cel w Warszawie	25	639	664
Dyrekcja Cel w Poznaniu	75	2243	2318
Dyrekcja Cel w Mysłowicach	27	1066	1092
Dyrekcja Cel we Lwowie	49	1485	1534
Razem	187	5 605	5 792

Źródło: obliczenia własne autora na podstawie *Kalendarza z szematyzmem funkcjonariuszy Straży Celnej na rok 1927*

W 1927 roku reformując służbę graniczną przystąpiono do stopniowego przekształcania istniejącej formacji, przygotowując jednocześnie podstawę dla mającej powstać w przyszłości Straży Granicznej. W tym roku z Ministerstwa Spraw Wojskowych została oddelegowana grupa oficerów, którym powierzono kierownicze stanowiska w formacji granicznej. Zadaniem skierowanych do SC oficerów Wojska Polskiego, w tym również oficerów z Korpusu Ochrony Pogranicza, było utworzenie sztabów Inspektoratów Okręgowych Straży Celnej, stworzenie wewnątrz formacji pionu służby informacyjnej, przeszkolenia w zakresie wywiadu funkcjonariuszy pełniących służbę w szeregach SC oraz przygotowanie i przeprowadzenie restrukturyzacji Straży Celnej z jednoczesnym zadaniem przekształcenia jej w Straż Graniczną.

Kolejnym krokiem zmierzającym do zapewnienia formacji samodzielnego bytu było wyłączenie Straży Celnej spod dotychczasowej zależności władz od administracji celnej. Stało się to możliwe dzięki wydanemu rozporządzeniu przez ministra skarbu z dnia 31 sierpnia 1927 roku o organizacji Straży Celnej. Po ponad pięciu latach istnienia Straż Celna została wyłączona ze struktur celnych tworząc oddzielny korpus. Zgodnie z cytowanym rozporządzeniem Straż Celna była organem powołanym do celnej ochrony granicy państwowej i zapobiegania nielegalnemu przekroczeniu granicy. W ww. rozporządzeniu zostały ściśle określone zadania oraz struktura organizacyjna i zasięg działania. Do zadań Straży

Celnej w zakresie celnej ochrony granicy było zapobieganie przestępstwom celnym poprzez:

- „1) nadzorowanie granicznego ruchu towarowego poza urzędami celnymi;
- 2) śledzenie i ujawnianie przemytnictwa i innych przekroczeń przepisów celnych, walutowych i przepisów o obrocie towarowym z zagranicą oraz stosowanie środków prawnych, zmierzających do wdrożenia przepisanej ustawą postępowania karnego i do zabezpieczenia kary.

Ponadto do obowiązków straży celnej należy:

- a) ściganie czynów karygodnych, przewidzianych w ustawach o podatkach spożywczych i monopolach państwowych, o ile zostały wykryte przez Straż Celną przy sposobności jej właściwych obowiązków służbowych;
- b) wykonywanie wszelkich czynności w zakresie administracji skarbowej, zleconych przez władzę przełożoną, także poza obszarem określonym w § 3 niniejszego rozporządzenia (...)¹³.

Jak widać z przytoczonego zapisu rozporządzenia, SC pomimo pozytywnych zmian, nadal w zakresie swoich obowiązków miała zadania, które czyniły z niej kolejny urząd karnoskarbowy. Już sam fakt pozostawienia formacji w strukturze Ministerstwa Skarbu przyczyniło się do tego, że Straż Celna – a w przyszłości Straż Graniczna podejmująca działania w strefie pogranicza mająca na celu zabezpieczenie interesów ekonomicznych kraju – była postrzegana jako instytucja kontroli skarbowej, a nie jako formacja zajmująca się tylko i wyłącznie ochroną granicy państwowej.

Przyjęte wówczas rozporządzenie określało strukturę organizacyjną Straży Celnej, której dotychczas brakowało. Naczelnym organem administracji specjalnej został Naczelnny Inspektorat Straży Celnej¹⁴, któremu były podporządkowane inspektoraty okręgowe, inspektoraty graniczne, komisariaty oraz placówki. Rozporządzenie określało również zakres obowiązków oraz praw przysługujących kierownikom poszczególnych w hierarchii służbowej jednostek Straży Celnej. Pod koniec 1927 roku przystąpiono zgodnie z zapisami ww. rozporządzenia do formowania

---

¹³ § 4 rozporządzenia ministra skarbu z dn. 31.08.1927 o organizacji Straży Celnej, Dz. U. z 1927 r. nr 82, poz. 716.

¹⁴ Pierwszym Naczelnym Inspektorem Straży Celnej został powołany przez ministra skarbu były komendant Szkoły Straży Celnej w Zambrowie gen. bryg. Januariusz Ciechowicz. Z dn. 11.07.1927 na stanowisko Naczelnego Inspektora SC został powołany dowódca 3. Brygady KOP „Wilno” gen. bryg. Stefan Pasławski, który kierował formacją, aż do jej rozwiązania w kwietniu 1928. Po rozwiązaniu Straży Celnej został pierwszym komendantem Straży Granicznej.

w Warszawie Naczelnego Inspektoratu Straży Celnej oraz terenowych organów administracji Straży Celnej – Inspektoratów Okręgowych. Do końca 1927 roku na bazie istniejącej struktury podporządkowanej dyrekcjom ceł utworzono pięć inspektoratów okręgowych:

- Mazowiecki Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Ciechanowie;
- Pomorski Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Czersku;
- Wielkopolski Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Poznaniu;
- Śląski Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Katowicach;
- Małopolski Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Sanku;

Na przełomie lat 1927/1928, a więc bezpośrednio tuż przed przekształceniem formacji w Straż Graniczną, zmieniła się również struktura organizacyjna Straży Celnej. W celu uszczelnienia granicy państwowej oraz dostosowania struktur przyszłej formacji do aktualnej sytuacji na pograniczu redukcji uległo część jednostek granicznych. Zmiany dotyczyły praktycznie każdego odcinka granicy ochranianego przez Straż Celną. W ramach restrukturyzacji formacji zlikwidowano jednostki graniczne podległe Dyrekcji Ceł w Wilnie oraz Inspektorat Graniczny Zaleszczyki podległy bezpośrednio Dyrekcji Ceł we Lwowie, a ochraniane odcinki granicy państwowej przekazano administracji Korpusowi Ochrony Pogranicza. W ramach podjętych wówczas działań zlikwidowano 4 inspektoraty graniczne, 27 komisariatów oraz ok. 260 placówek granicznych. Funkcjonariuszy z rozwiązanych placówek przesunięto do służby w innych rejonach, co pozwoliło na wzmocnienie obsady etatowej w pozostałych jednostkach granicznych.

Koniec lat dwudziestych ubiegłego wieku to stopniowa poprawa sytuacji ekonomicznej kraju. Wykorzystując dobrą koniunkturę ekonomiczną przystąpiono do modernizacji Straży Celnej. W tym okresie rozpoczęto:

- wymianę i ujednolicenie uzbrojenia oraz wprowadzenie na wyposażenie Straży Celnej broni krótkiej;
- zmianę umundurowania poprzez wprowadzenie nowego kroju mundurów;
- rozbudowę sieci łączności telefonicznej;
- wyposażenie jednostek granicznych w środki transportu (rowery, konie, zaprzęgi konne, motory oraz samochody);

- zmianę systemu szkolenia funkcjonariuszy polegającą na dostosowaniu programu nauczania do realiów i potrzeb służby granicznej;
- organizację w strukturach Straży Celnej pionu służby informacyjnej zajmującego się wywiadem przeciwprzemysłowym;
- podniesienie płacy poprzez przyznanie 25% dodatku do uposażenia funkcjonariuszy Straży Celnej.

Zmiany te wraz z jednoczesnym wprowadzaniem w życie Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 lutego 1928 roku „o użyciu broni przez organa służby bezpieczeństwa publicznego i ochrony granic” w sposób znaczny poprawiły efektywność wykonywanych zadań przez strażników granicznych, poprawiając zdecydowanie warunki służby granicznej. Funkcjonująca na przełomie lat 1922-1928 Straż Celna – o czym obecnie się zapomina – była jedną z trzech formacji, której powierzono ochronę granicy Rzeczypospolitej. W tym okresie wschodnią granicę ówczesnego państwa ochraniały jednostki Korpusu Ochrony Pogranicza, południową, zachodnią oraz północną granicę ochraniała Straż Celna. Natomiast trzecią formacją w okresie międzywojennym wykonującą zadania w zakresie ochrony granicy państwowej była Państwowa Policja, której powierzono zadania w zakresie kontroli ruchu granicznego na obszarze całego kraju. Taki system ochrony granicy utrzymał się do końca istnienia II Rzeczypospolitej. W przejściach granicznych leżących w strefie operacyjnego działania Straży Celnej funkcjonariusze SC oddelegowani do służby w Urzędach Celnych wykonywali funkcje pomocnicze (np. jako wartownicy lub konwojenci).

Podsumowując należy podkreślić, iż Straż Celna była formacją graniczną II Rzeczypospolitej, której okres formowania przypadł na niezwykle trudne czasy w kraju. W trakcie sześciu lat istnienia stopniowo zmieniała swoje oblicze. W tym okresie pomimo wadliwej organizacji, funkcjonariusze SC zadania w zakresie ochrony granicy wykonywali z największym poświęceniem. Z instytucji podległej administracji celnej bez wyraźnie określonych zadań stopniowo stała się formacją graniczną zorganizowaną na sposób wojskowy¹⁵. Pod koniec swojego istnienia przy

---

¹⁵ Straż Celna była formacją graniczną, w której pod koniec 1927 r. zgodnie z obowiązującym rozrządzeniem ministra skarbu z dn. 31.08.1927 „o organizacji Straży Celnej” istniała ściśle określona hierarchia służbowa. SC kierował naczelny inspektor Straży Celnej, który podlegał bezpośrednio ministrowi skarbu. Naczelnemu inspektowi SC podlegali bezpośrednio kierownicy inspektoratów okręgowych, był on przełożonym wszystkich funkcjonariuszy SC. Kierownikowi Inspektoratu Okręgowego podlegali kierownicy inspektoratów. Kierownikom inspektoratów podlegały komisariaty, którymi kierowali kierownicy komisariatów. Kierownikom komisariatów podlegały placówki, na czele których stali kierownicy placówek. Rozporządzenie ściśle określało zadania i obowiązki poszczególnych kierowników. W Straży Celnej

stosunkowo niewielkiej obsadzie personalnej (ok. 6 tys. ludzi), ochraniała granicę państwową o łącznej długości ok. 3200 kilometrów, co stanowiło wówczas 2/3 wszystkich granic Rzeczypospolitej. Poniesiony wysiłek organizacyjny, a także z roku na rok coraz bardziej skuteczna walka ze zjawiskiem przemytu towarów przez granice przyczyniła się do tego, iż stopniowo uzyskała uznanie władz państwowych oraz mieszkańców pogranicza. Podjęta pod koniec jej istnienia próba reformy w znacznym stopniu ułatwiła realizację zadań w zakresie ochrony granicy państwowej powstałej w kwietniu 1928 roku Straży Granicznej, formacji która przejęła tradycję oraz spuściznę po rozwiązanej Straży Celnej.

Zamieszczony w artykule jako załącznik nr 5 – wykaz jednostek granicznych Straży Celnej został opracowany przez autora na podstawie kalendarza Straży Celnej na rok 1927. Jest niezwykle ciekawym, a zarazem unikatowym dokumentem z uwagi na fakt, iż zawiera on wykaz istniejących jednostek granicznych oraz imienną obsadę etatową funkcjonariuszy i urzędników administracji celnej odpowiedzialnych za sprawy ochrony granicy państwowej z podaniem stopnia, numeru służbowego oraz imienia i nazwiska. Dla potrzeb niniejszego artykułu na podstawie ww. kalendarza został opracowany wykaz, który zawiera tylko i wyłącznie nazwy jednostek granicznych Straży Celnej w oparciu o następujący schemat podległości służbowej: dyrekcja ceł, inspektorat graniczny, komisariat oraz placówka. Przedstawiona lista jednostek granicznych Straży Celnej jest w pewnym sensie unikatowa. Została ona sporządzona na podstawie wykazu opracowanego w 1926 roku, a więc tuż przed likwidacją przez administrację skarbową ponad 290 jednostek organizacyjnych.

Zamieszczone w wykazie nazwy miejscowości, w których stacjonowały jednostki graniczne Straży Celnej zostały przedstawione przez autora z zachowaniem nazw oryginalnych w tym i zasad pisowni, jaka obowiązywała w tym okresie. Na uwagę zasługuje również fakt, iż wiele z wymienionych w wykazie miejscowości znajdujących się na pograni-

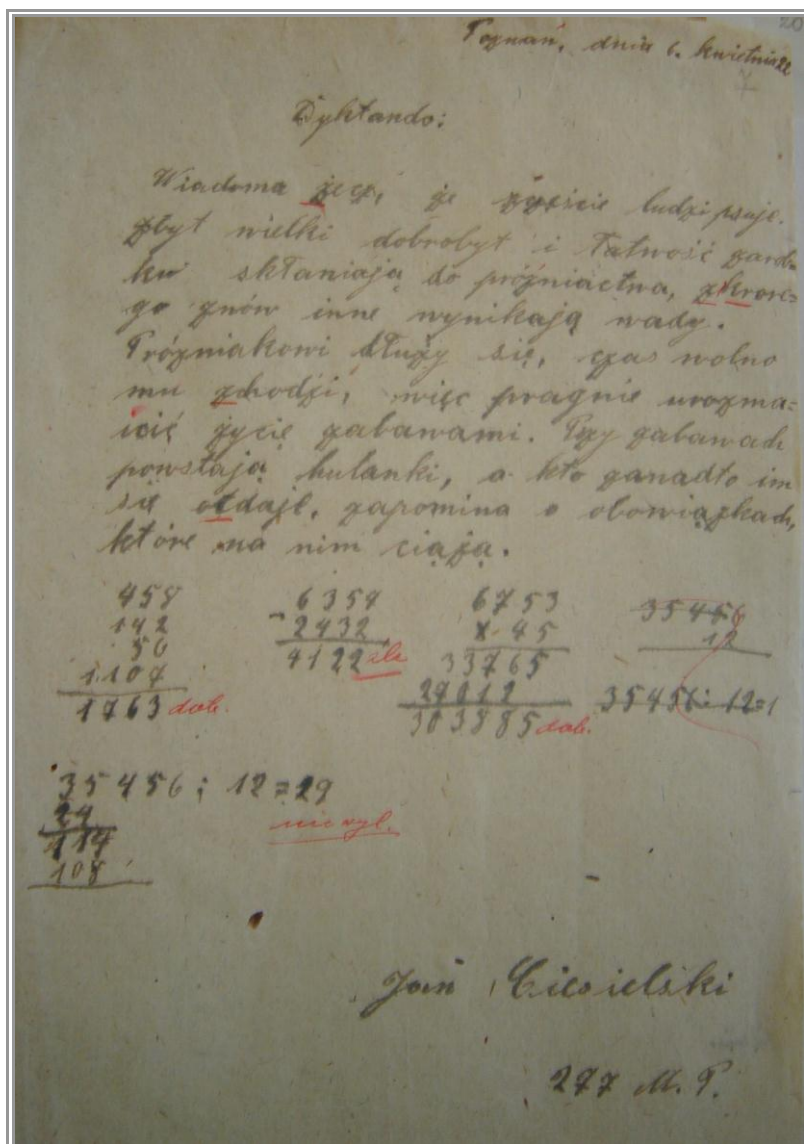
---

obowiązywały również stopnie służbowe, których nazwa była podobna do istniejących w Policji Państwowej. Stopnie służbowe w Straży Celnej były wzorowane na stopniach wojskowych w Wojsku Polskim, przy czym posiadały one swoją odrębność. **Naczelnym inspektorem Straży Celnej** odpowiadał stopniowi generała brygady. W korpusie oficerów: **starszy inspektor** odpowiadał stopniom – pułkownika oraz podpułkownika, **inspektor** – majora, **nadkomisarz** – kapitana, **komisarz** – porucznika, **podkomisarz** – podporucznika, **aspirant** – chorążego. W korpusie podoficerów: **starszy przodownik** – starszego sierżanta, **przodownik** – sierżanta, **starszy strażnik** – plutonowego oraz kaprała, **strażnik** – starszego szeregowego oraz szeregowego. W tym miejscu należy zauważyć, iż w SC przyjęta była następująca pragmatyka: przy przyjęciu do służby kandydatów z wojska lub Policji Państwowej posiadany stopień nie był w większości przypadków zachowywany.

czu II Rzeczypospolitej, w których były usytuowane placówki SC, obecnie nie istnieje lub zmieniły swoją nazwę, co dodatkowo podnosi walor poznawczy niniejszej publikacji.

Załącznik nr 1

Karta starszego strażnika Jana Ciesielskiego z przeprowadzonego w dniu 4 kwietnia 1922 r. w siedzibie Dyrekcji Cei w Poznaniu egzaminu z języka polskiego i matematyki. Dokument ten znajduje się w teczce akt osobowych ww. funkcjonariusza SG w Centralnym Archiwum Historycznym we Lwowie.

Załącznik nr 2

Pismo urzędowe z Dyrekcji Cei w Poznaniu do Stanisława Ziętka informujące o skierowaniu go z dniem 27 maja 1922 r. na kurs do Szkoły Straży Celnej w Wieleniu nad Notecią. Powyższy dokument znajduje się w teczce akt osobowych ww. funkcjonariusza SG w Centralnym Archiwum Historycznym we Lwowie.

Prezydent
Dyrekcji Cei.

Poznań, dnia 18^{go} maja 1922

Nr. 209/Mj.

28. V 22
w. 15. 4. 92 km

Celem uczestniczenia w szkole straży celnej zechce Pan udać się do **Wielenia** nad Notecią i zgłosić się tamże w szkole straży celnej (dawniej zakład pedagogiczny braci Beheim-Schwarzbach) dnia 24. maja 1922.

W zakładzie otrzymasz Pan pomieszkankę i utrzymanie.

Zabrać z sobą należy: metrykę urodzenia u żonatych metrykę ślubu i urodzenia dzieci,

poza tem:

- 2 koszule,
- 2 pary kałesonów,
- 4 pary skarpet,
- 2 pary butów i
- 2 ubrania (o ile Pan posiadasz drugą parę obuwia i drugie ubranie),
- kilka chustek i kołnierzyków,
- mydło i przybory do czyszczenia butów i rzeczy,
- 2 ręczniki, trzonek i kilka piórek oraz ołówki.

Oprócz tego zaleca się zabrać z sobą:

- 1 prześcieradło,
- 1 poduszkę,
- 2 powłoki na poduszki, derę i kubek do kawy.

Również należy zabrać z sobą policyjne odmeldowanie z dotychczasowego miejsca pobytu do Wielenia.

Pan
Stanisław Ziętek
Prezydent Dyrekcji Cei.
podp. Radwański.
Władysław Ziętek W.

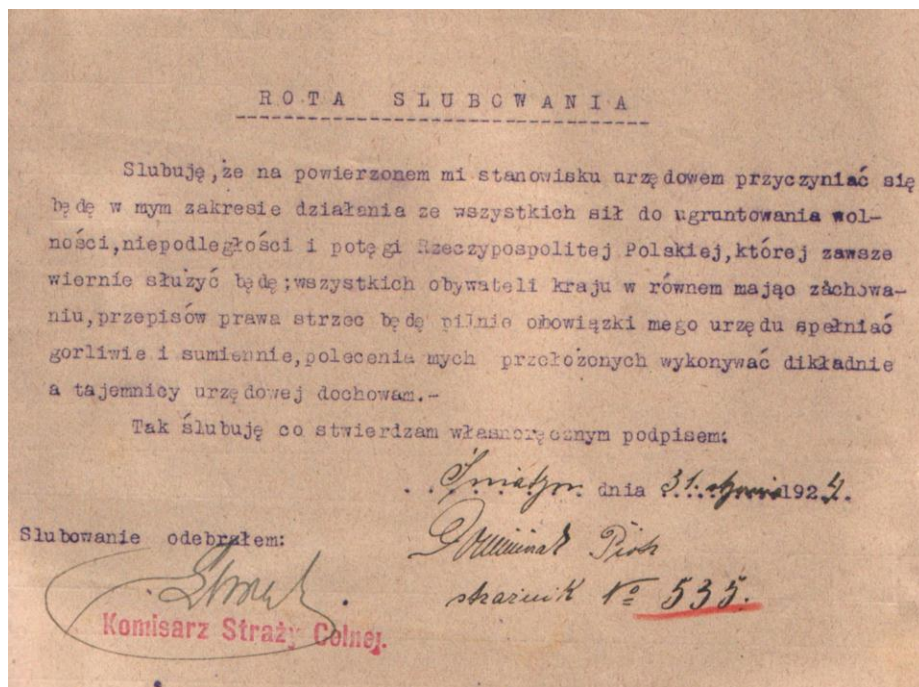
Odpis do wiadomości.

Szkoła Straży Celnej
Wielen.

Szkoła Straży Celnej
pod 28. V 22.
zal. Nr. 1760

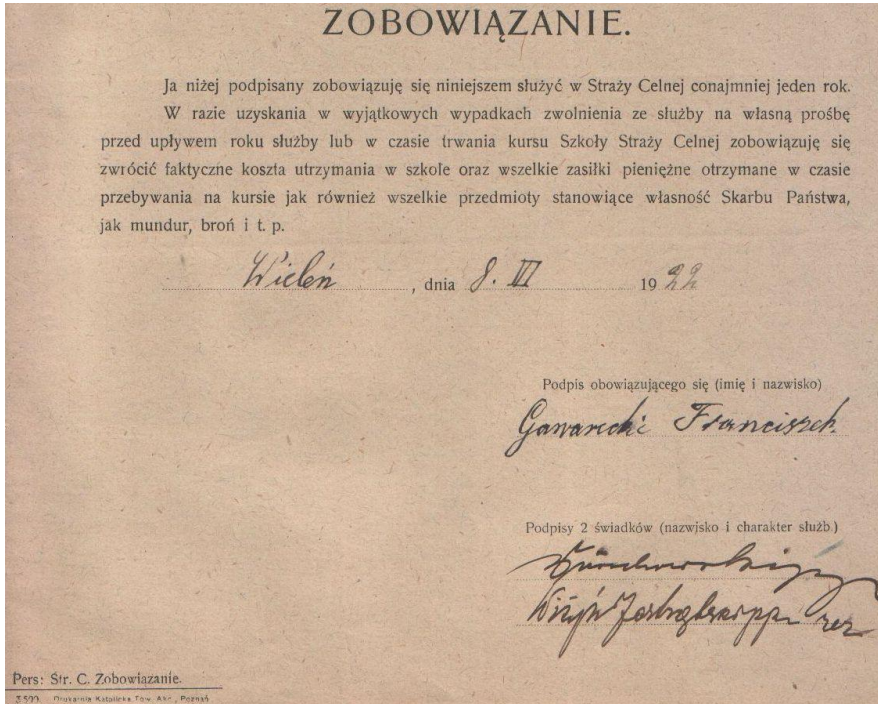
Załącznik nr 3

Tekst roty ślubowania w Straży Celnej strażnika Piotra Dominiczaka z Inspektoratu Granicznego w Śniatynie, Dyrekcja Ceł we Lwowie. Teczka akt osobowych ww. strażnika przechowywana w zasobach Centralnego Archiwum Historycznego we Lwowie.

Załącznik nr 4

Zobowiązanie przodownika Franciszka Gawareckiego podpisane w Szkole Straży Celnej w Wieleniu nad Notecią do odbycia służby w Straży Celnej przez okres jednego roku, od dnia ukończenia kursu w szkole. Teczka akt osobowych ww. strażnika przechowywana w zasobach Centralnego Archiwum Historycznego we Lwowie.

Zdjęcie pamiątkowe funkcjonariuszy SC, absolwentów V kursu Straży Celnej w Zambrowie – 30 sierpnia 1922 r. (ze zbiorów prywatnych rodziny przodownika Stanisława Woźniczki).

Fot. leg. komisarza Franciszka Hałgasa

Fot. leg. przodownika Bolesława Podedwornego

Fot. leg. strażnika Tadeusza Raychela

Fot. leg. strażnika Piotra Cyganka

Fot. leg. strażnika Jana Jakóbka

Fot. leg. strażnika Józefa Misiukiewicza¹⁶

¹⁶ Skany zdjęć oficerów i szeregowych Straży Celnej zamieszczone w artykule pochodzą z teczek akt osobowych znajdujących się w zasobach Centralnego Archiwum Historycznego we Lwowie.

Wykaz jednostek granicznych funkcjonujących w 1926 roku
w strukturze organizacyjnej Straży Celnej

Dyrekcja Ceł Wilno – swoim zasięgiem obejmowała rejon pogranicza ówczesnych województw: białostockiego i wileńskiego (przed 1918 r. wchodziły w skład byłego zaboru rosyjskiego). Granicę państwa z Niemcami w rejonie Prus, Litwą oraz z Łotwą, powierzono 1 inspektoratowi Straży Celnej, któremu podlegało 5 komisariatów i 34 placówki. Był to najmniejszy w kraju odcinek granicy państwowej administrowany przez dyrekcję ceł.

W latach 1927/1928 w związku z koncepcją uszczelnienia granicy państwowej, Straż Celna przekazała rejon ochraniającej granicy państwowej pod jurysdykcję Korpusowi Ochrony Pogranicza. W związku z tym faktem, jednostki organizacyjne Straży Celnej podległe Dyrekcji Ceł w Wilnie uległy likwidacji. Pełniący służbę w rozwiązanych jednostkach granicznych funkcjonariusze SC zostali przeniesieni do służby w podległych dyrekcji urzędach i posterunkach celnych lub zasilili na terenie kraju pozostałe jednostki Straży Celnej.

Inspektorat Suwałki obejmuje 5 komisariatów i 34 placówki:

Komisariat Rudki-Stare: Placówka Judziki, Placówka Popowo, Placówka Kukowo, Placówka Rudki-Nowe, Placówka Rudki–Stare, Placówka Grabów;

Komisariat Lipówka: Placówka Chomontowo, Placówka Korytki, Placówka Jankielówka, Placówka Witówka, Placówka Lipówka, Placówka Wosilówka, Placówka Wierciochy;

Komisariat Bakalarzewo: Placówka Nieszki, Placówka Gembalówka, Placówka Konopki, Placówka Nowa Wieś, Placówka Bakalarzew, Placówka Matlak;

Komisariat Filipów: Placówka B. Jeziorki, Placówka Garbaś, Placówka Filipów, Placówka Wólka, Placówka Sapienie, Placówka Czarne, Placówka Cisówek;

Komisariat Przerośl: Placówka Rakówek II, Placówka Przerośl, Placówka Sypitka, Placówka Prawy Las, Placówka Werszele, Placówka Rakówek I, Placówka Leszkiemie;

Urząd Celny: Wilno, Turmont, Dzisna, Zahacie, Orany, Dokszyce, Olechnowicze, Stołpce, Raczki.

Dyrekcja Ceł Warszawa – swoim zasięgiem obejmowała rejon pogranicza ówczesnych województw: warszawskiego oraz białostockiego – ziem wchodzących w skład imperium Romanowów. Ochronę granicy państwa

z Niemcami w rejonie Prus powierzono 3 inspektoratom Straży Celnej, którym podlegało 16 komisariatów i 99 placówek. W kwietniu 1928 roku po utworzeniu Straży Granicznej, na bazie jednostek granicznych podległych Dyrekcji Cei w Warszawie, został utworzony Mazowiecki Okręgowy Inspektorat Straży Granicznej z siedzibą w Ciechanowie.

Inspektorat PRASZKA – obejmuje 5 komisariatów i 34 placówki:

Komisariat Kamieńsko: Oddział konny, Placówka Łebki, Placówka Kamieńsko, Placówka Kluczno, Placówka Ługi, Placówka Radły, Placówka II Linii Węglowce, Placówka II Linii Truskolasy, Placówka II Linii Kłobucko;

Komisariat Podłęże Szlacheckie: Placówka Stony, Placówka Kuźnica Nowa, Placówka Podłęże Szlacheckie, Placówka Podłęże Królewskie, Placówka Starokrzepice, Placówka II Linii Krzepice;

Komisariat Jelonki: Placówka Bobrowo, Placówka Pinki, Placówka Jelonki, Placówka Proсна, Placówka Wygiełzów;

Komisariat Praszka: Oddział Konny, Placówka Szyszkowo, Placówka Praszka, Placówka Przedmoście, Placówka Kik, Placówka Grześlaki, Placówka II Linii Ozorów, Placówka II Linii Skomlin;

Komisariat Gola: Placówka Mała Bezula, Placówka Krupka, Placówka Papiernia, Placówka Gola, Placówka Chroścín, Placówka Topolin, Placówka II Linii Bolesławiec;

Komisariat Janowiec Kościelny: Placówka Jastrzębki, Placówka Janowiec Kościelny, Placówka Leśniki, Placówka Gołębie, Placówka Bronisław, Placówka Perłówek, Placówka Kuklin.

Inspektorat SC Chorzele – obejmuje 6 komisariatów i 37 placówek:

Komisariat Lemań: Placówka Lacha, Placówka Limna, Placówka Leman, Placówka Pudełko, Placówka Łączki, Placówka Antonja;

Komisariat Dąbrowy: Placówka Warmiak, Placówka Antonja – Gromadzkie, Placówka Dąbrowy, Placówka Łosisza, Placówka Pelty I, Placówka Pelty II;

Komisariat Czarnia: Placówka Cyk, Placówka Ruchaje, Placówka Cuzel, Placówka Michałów, Placówka Zaręby I, Placówka Zaręby II;

Komisariat Chorzele: Placówka Wólka, Placówka Wasiły, Placówka Bagenice, Placówka Chorzele, Placówka Sosnowek;

Komisariat Janowo: Placówka Gorewo-Trząski, Placówka Nowa Wieś, Placówka Smolany, Placówka Giewart, Placówka Janowo.

Inspektorat Grajewo: obejmuje 5 komisariatów i 30 placówek:

Komisariat Tworki: Placówka Rydzewo, Placówka Karwowo, Placówka Przestrzele, Placówka Tworki, Placówka Okoniówek, Placówka Rajgród, Placówka Dodliszew;

Komisariat Bogusze: Placówka Tarach, Placówka Kruki I, Placówka Cyrki, Placówka Konopki, Placówka Mirucie, Placówka Bogusze, Placówka Kosówka;

Komisariat Chojnowo: Placówka Kruki II, Placówka Niedźwiado, Placówka Czarnowo, Placówka Chojnowo, Placówka Rakowo, Placówka Zacieczki;

Komisariat Kumelsk: Placówka Filipki Małe, Placówka Kielcz-Kopki, Placówka Zalesie, Placówka Glinki, Placówka Milewo;

Komisariat Wincenta: Placówka Kozioł, Placówka Wincenta, Placówka Bialiki, Placówka Brzozowo;

Urząd Celny: Warszawa, Łódź, Sosnowiec, Mikoszewicze, Zdołbunów, Korzec, Rokitno, Grajewo, Chorzele, Dąbrowy, Janów, Praszka, Kolno.

Dyrekcja Ceł Poznań – swoim zasięgiem obejmowała rejon pogranicza ówczesnych województw: kieleckiego, łódzkiego, poznańskiego oraz pomorskiego (do 1918 r. wchodzących w skład zaboru pruskiego). Ochronę granicy państwowej: z Niemcami, morskiej oraz z Wolnym Miastem Gdańsk i Niemcami w rejonie Prus powierzono 9 inspektoratom Straży Celnej, którym podlegało 51 komisariatów i 332 placówki Straży Celnej. Dyrekcja Ceł w Poznaniu była największą jednostką administracyjną SC zarówno pod względem terytorialnym jak i pod względem zatrudnienia. W kwietniu 1928 r. na bazie jednostek granicznych Straży Celnej podległych Dyrekcji Ceł w Poznaniu utworzono Wielkopolski Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej z siedzibą w Poznaniu oraz Pomorski Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej z siedzibą w Bydgoszczy.

Inspektorat Ostrów obejmuje 7 komisariatów i 37 placówek:

Komisariat Pomiany: Placówka Siemienice, Placówka Janówka, Placówka Ignacówka III, Placówka Wodziczno, Placówka Aniołka I, Placówka Buczek Wielki;

Komisariat Rychtal: Placówka Stogniewice, Placówka Proszowo, Placówka Skoroszowo, Placówka Rychtal, Placówka Darnowiec, Placówka Droszki;

Komisariat Miechów: Placówka Trębaczów, Placówka Miechów, Placówka Kozia-Wielka, Placówka Słupia, Urząd Celny Kolno (konwojenci), Placówka Pisarzowice;

Komisariat Rybin: Placówka Mąkoszyce, Placówka Rybin, Placówka Niwki Książęce, Placówka Kąty-Śląskie, Placówka Pawłów;
Komisariat Konradów: Placówka Kocina, Placówka Sośnia, Placówka Konradów, Placówka Starza, Placówka Dobrzec;
Komisariat Odolanów: Placówka Możdżanów, Placówka Bogdaj, Placówka Smugi, Placówka Garki, Placówka Ściechów, Placówka Sulmierzyce;
Komisariat Zduny: Placówka Chachalnia, Placówka Zduny, Placówka Ruda, Placówka Nad Stawem.

Inspektorat Leszno: obejmuje 7 komisariatów i 41 placówek:

Komisariat Jutrosin: Placówka Zaborowo, Placówka Jeziora, Placówka Szkaradowo, Placówka Sowy, Placówka Białe Koło;
Komisariat Rawicz: Placówka Sworowo, Placówka Łąka, Placówka Zielona Wieś, Placówka Dębno Polskie, Placówka Warszaw, Placówka Maśłowo, Placówka Rawicz;
Komisariat Bojanowo: Placówka Żylice, Placówka Pakówka, Placówka Trzebisz, Placówka Bojanowo, Placówka Jabłonna;
Komisariat Zaborowo: Placówka Tarnowa Łąka, Placówka Zaborowo, Placówka Lasocice, Placówka Długie Stare, Placówka Długi Nowe;
Komisariat Włoszakowice: Placówka Niechłoda, Placówka Zbarzewo, Placówka Daćbogi, Placówka Włoszakowice, Placówka Mścigniewo, Placówka Zaborowiec;
Komisariat Kaszczor: Placówka Brenno, Placówka Wybudowanie, Placówka Wijewo, Placówka Potrzebowo, Placówka Mochy, Placówka Kaszczor;
Komisariat Obra: Placówka Solec, Placówka Kębłowo, Placówka Zaciszce, Placówka Nowa Obra, Placówka Obra, Placówka Jażyniec.

Inspektorat Międzychód obejmuje 6 komisariatów i 40 placówek:

Komisariat Kopanica: Placówka Jaromierz, Placówka Kopanica, Placówka Mała Wieś, Placówka Wąchano, Placówka Chobienice, Placówka Grójec Wielki, Placówka Nowa Wieś;
Komisariat Zbąszyń: Placówka Perzyny, Placówka Nądnia, Placówka Zbąszyń, Placówka Strzyżewo, Placówka Przychodzko, Placówka Prądówka;
Komisariat Silno: Placówka Niedzichów, Placówka Stary Folwark, Placówka Szklarka-Trzecielska, Placówka Stara Jabłonna, Placówka Silno Nowe, Placówka Silno, Placówka Świechocin;
Komisariat Międzychód: Placówka Sroki, Placówka Dormowo, Placówka Górzyn, Placówka Gorzycko, Placówka Muchocin, Placówka Międzychód, Placówka Muchocinek;

Komisariat Piłka: Placówka Dębowiec, Placówka Zieleniec, Placówka Kwiejce, Placówka Chełst, Placówka Kamiennik, Placówka Drawsko;
Komisariat Drzewce: Placówka Mierzyn, Placówka Radgoszcz, Placówka Drzewce, Placówka Sowia-Góra, Placówka Kamień, Placówka Radasz, Placówka Błoto w Radaszu.

Inspektorat Chodzież: obejmuje 6 komisariatów i 40 placówek:

Komisariat Wieleń: Placówka Drawska Huta, Placówka Wieleń, Placówka Wrzeszczyna, Placówka Rosko, Placówka Gulcz, Placówka Mikołajewo, Placówka Ciszkowo;

Komisariat Czarnków: Placówka Góra, Placówka Czarnków, Placówka Brzeźno, Placówka Romanowo Dolne, Placówka Romanowo Górne, Placówka Wołkowice;

Komisariat Ujście: Placówka Nowie, Placówka Mirosław, Placówka Ujście, Placówka Byszki, Placówka Kalina, Placówka Dziembowo;

Komisariat Śmiłowo: Placówka Krzewina, Placówka Kaczory, Placówka Kaczory II, Placówka Śmiłowo, Placówka Jeziorki, Placówka Brodno;

Komisariat Wysoka: Placówka Wysoka, Placówka Zelgniewo, Placówka Maryniec, Placówka Stare, Placówka Gmurowo, Placówka Bądecz, Placówka Bługowice;

Komisariat Łobżenica: Placówka Tłukom, Placówka Kunowo, Placówka Wiktorówek, Placówka Walentynowo, Placówka Łobżonka, Placówka Witrogoszcz.

Inspektorat Chojnice obejmuje 5 komisariatów i 31 placówek:

Komisariat Sypniewo: Placówka Sypniewo, Placówka Dorotów, Placówka Pustynia-Leśna, Placówka Jazdzowo, Placówka Henryków, Placówka Lutówko;

Komisariat Kamień: Placówka Dąbrowa, Placówka Witkowo, Placówka Orzełek, Placówka Niwy, Placówka Jerzmionki, Placówka Deręgowice, Placówka Moszczenica;

Komisariat Chojnice: Placówka Cicholewy, Placówka Babilon, Placówka Kopernica, Placówka Wolność Placówka Charzykowo, Placówka Chojnice, Placówka Szenfled;

Komisariat Konarzynki: Placówka Konarzyny, Placówka Szklana-Huta, Placówka Nowa-Karczma, Placówka Kobyłe Góry, Placówka Upiłka;

Komisariat Brzeźno: Placówka Wierzchocina, Placówka Brzozowo, Placówka Brzeźno, Placówka Łąkie, Placówka Glisno.

Inspektorat Kościerzyna obejmuje 5 komisariatów i 34 placówki:

Komisariat Przymuszewo: Placówka Wojsk, Placówka Lubonia, Placówka Prądzona, Placówka Skoszewo, Placówka Przymuszewo, Placówka Dywan;

Komisariat Lipusz Placówka Skwierawy, Placówka Tuskowy, Placówka Nakło, Placówka Glinowo, Placówka Gołczewo, Placówka Parchowo, Placówka Jamno;

Komisariat Chośnica-Folwark: Placówka Chośnica-Leśniczówka, Placówka Chośnica-Folwark, Placówka Bawernica, Placówka Kamionka, Placówka Stara Huta;

Komisariat Sierakowice: Placówka Smolniki, Placówka Gowidlin, Placówka Kowale, Placówka Pałakowo, Placówka Skrzeszewo, Placówka Załubice, Placówka Kamienica, Placówka Kamienica-Młyn;

Komisariat Linja: Placówka Niepoczołowice, Placówka Zakrzewo, Placówka Kętrzyno, Placówka Tłuczewo Placówka Borek, Placówka Tempcze.

Inspektorat Wejherowo obejmuje 5 komisariatów i 31 placówek:

Komisariat Góra: Placówka Barłomino, Placówka Luziono, Placówka Strzebielino, Placówka Kembłowska-Tama, Placówka Kochanowo, Placówka Zalewo, Placówka Zamostne;

Komisariat Tyłowo: Placówka Orle, Placówka Warszkowo, Placówka Tyłowo, Placówka Kartoszyno, Placówka Nadole;

Komisariat Krokowo: Placówka Żarnowiec, Placówka Dębki, Placówka Karwińskie-Błota, Placówka Tupadła, Placówka Ostrów;

Komisariat Puck: Placówka Chrapowo, Placówka Chałupy, Placówka Kuźnica Placówka Hel, Placówka Wielka Wieś, Placówka Puck, Placówka Jastarnia, Placówka Osłanina;

Komisariat Chylonja: Placówka Rewa, Placówka Pierwoszyno, Placówka Gdynia, Placówka Oksywie, Placówka Chylonja, Placówka Mały Kack.

Inspektorat Grudziądz obejmował 5 komisariatów i 38 placówek:

Komisariat Gniew: Placówka Walichnowy, UC w Tczewie, Placówka Gronowo, Placówka Kotło, Placówka Gniew (lądowa), Placówka Gniew (wodna), Placówka Małe Pólko, Placówka Janowo, Placówka Tymanowa, Placówka Jaźwiska, Placówka Korzeniowo;

Komisariat Nowe: Placówka Opalenie, Placówka Widlice, Placówka Wiosło, Placówka Bochlin, Placówka Nowe (lądowa), Placówka Nowe (wodna), Placówka Tryl, Placówka Nowy Tryl;

Komisariat Dusocin: Placówka Mały Wełcz, Placówka Wielki Wełcz, Placówka Leśniewo, Placówka Dusocin, Placówka Zarośle, Placówka Gardeja, Placówka Budy, Placówka Smolarnia, Placówka Szembruk;

Komisariat Plesewo: Placówka Boże Pole, Placówka Nogat, Placówka Szynwald, Placówka Zawada, Placówka Zawadzka Wola, Placówka Krzywka, Placówka Święte;

Komisariat Lipinki: Placówka Wielka Tymawa, Placówka Sumin, Placówka Lipinki, Placówka Fitowo, Placówka Krotoszyn, Placówka Szwarcenowo.

Inspektorat Działdowo obejmuje 5 komisariatów i 34 placówki;

Komisariat Działdowo: Placówka Krasnołęka, Placówka Komorniki, Placówka Kisiny, Placówka Działdowo, Placówka Brodowo, Placówka Chorap, Placówka Sochy, Placówka Białuty;

Komisariat Uzdowo: Placówka Szczupliny, Placówka Żabiny, Placówka Gralewo, Placówka Uzdowo, Placówka Sekowo, Placówka Wilamów;

Komisariat Rybno: Placówka Lubstynek, Placówka Omule, Placówka Szczepankowo, Placówka Rumienica, Placówka Naguszewo, Placówka Wądrynek, Placówka Wądzyn;

Komisariat Lubawa: Placówka Kazanice, Placówka Zielkowo, Placówka Gierło, Placówka Pomierki, Placówka Grabowo, Placówka Wiśniewo, Placówka Władyki;

Komisariat Jamielnik: Placówka Wonno, Placówka Jamielnik, Placówka Radomno-Pustki, Placówka Radomno-Wybudowanie, Placówka Łązek, Placówka Rodzone.

Dyrekcja Ceł Mysłowice – swoim zasięgiem obejmowała rejon pogranicza ówczesnego województwa śląskiego wchodzącego przed 1918 r. w skład zaboru pruskiego. Ochronę granicy państwowej częściowo z Czechosłowacją oraz Niemcami powierzono 3 inspektoratom Straży Celnej, którym podlegało 17 komisariatów i 82 placówki. Po przekształceniu formacji w kwietniu 1928 roku, jednostki graniczne wchodzące w skład Dyrekcji Ceł w Mysłowicach utworzyły Śląski Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej z siedzibą w Katowicach.

Inspektorat Cieszyn obejmuje 4 komisariaty i 22 placówki:

Komisariat Istebna: Placówka Bobczanka, Placówka Maciejka, Placówka Jaworzynka, Placówka Istebna;

Komisariat Ustroń: Placówka Stożek, Placówka Jawornik I, Placówka Jawornik II, Placówka Czantoria, Placówka Górna-Lesno;

Komisariat Cieszyn: Placówka Dziegielów, Placówka Puńców II, Placówka Puńców I, Placówka Cieszyn Placówka Boguszowice;

Komisariat Zebrzydowice: Placówka Pogwizdów, Placówka Kaczyce Górne, Placówka Markłowice, Urząd Celny Dziedzice, Urząd Celny Zebrzydowice, Placówka Koczyce Dolne, Placówka Zebrzydowice.

Inspektorat Rybnik obejmuje 7 komisariatów i 31 placówek:

Komisariat Moszczenica: Placówka Ruplawa, Placówka Moszczenica, Placówka Skrbeńsko Placówka Golkowice, Placówka Godów;

Komisariat Gorzyce: Placówka Łaziska, Placówka Gorzyczki, Placówka Gorzyce, Placówka Olza;

Komisariat Lubomja: Placówka Odra, Placówka Buków, Placówka Nieboczowy, Placówka Lukasyn, Placówka Kobyle;

Komisariat Łyski: Placówka Żytna, Placówka Raszczyce, Placówka Adamowice, Placówka Bogunice, Placówka Sumin;

Komisariat Rybnik: Placówka Zwonowice, Placówka Chwałęcice, Placówka Golejów, Placówka Ochojec;

Komisariat Knurów: Placówka Wilcza-Dolna, Placówka Krzywałd, Placówka Knurów, Placówka Przyszowice;

Komisariat Bielszowice: Placówka Makoszowy, Placówka Kończyce, Placówka Pawłów, Placówka Karol-Emanuel.

Inspektorat Tarnowskie-Góry obejmuje 6 komisariatów, 33 placówki zewnętrzne i 11 wewnętrznych:

Komisariat Brzegów: Placówka Ruda, Placówka Szczęść Boże, Placówka Rudzka Kuźnica, Placówka Orzegów, Placówka Chebbie, Placówka Zabrze;

Komisariat Królewska Huta w Łagiewnikach: Placówka Chropaczów, Placówka Łagiewniki, Placówka Maciejkowice, Placówka Biały Szarlej, Placówka Król.-Huta w Łagiewnikach, Placówka Redensblick, Placówka Chorzów, Placówka Beuthen (Bytom), Placówka Katowice, Placówka Nowy Bytom, UC Mysłowice;

Komisariat Tarnowskie Góry: Placówka Szarlej, Placówka Buchacz, Placówka Sucha Góra, Placówka Nowe Repty, Placówka Stare Tarnowice, Placówka Rybna, Placówka Tarnowskie Góry, UC Bytom Dworzec Główny, UC Beuthen-Stadtwald, Placówka Karf, UC Radzionków;

Komisariat Kalety: Placówka Jędrysek, Placówka Piaseczna, Placówka Boruszowice, Placówka Mikołeska, Placówka Brusiek, Placówka Krywałd, Placówka Kalety, UC Brynnek;

Komisariat Lubliniec Południe: Placówka Pusta Kuźnica, Placówka Podgroblane, Placówka Solarnia, Placówka Kośmidry, Placówka Lublinice;

Komisariat Lubliniec: Placówka Pawonków, Placówka Wielkie Łagiewniki, Placówka Glinica, Placówka Pawełki, Placówka Braszczok, Placówka Ostrów, Placówka Oddziału Konnego Lisów, Placówka Herby, Placówka Kohecice;

Hodowla i Tresura Psów (organizacja w toku) w Wielkich Piekarach.

Dyrekcja Ceł we Lwowie – swoim zasięgiem obejmowała rejon pogranicza ówczesnych województw: tarnopolskiego, stanisławowskiego, lwowskiego oraz krakowskiego wchodzących w skład zaboru austriackiego. Ochronę granicy państwa z Królestwem Rumunii oraz z Czechosłowacją powierzono 8 inspektoratom Straży Celnej, którym podlegało 37 komisariatów i 197 placówek. Z dniem 1 listopada 1927 roku w związku z koncepcją uszczelnienia granicy państwa na wschodzie, Inspektorat SC Zaleszczyki został rozwiązany, a rejon granicy państwowej administrowany przez ISC Zaleszczyki został przekazany pod jurysdykcję Brygadzie Korpusu Ochrony Pogranicza „Podole”¹⁷. Po reorganizacji w kwietniu 1928 roku formacji, na bazie jednostek granicznych podporządkowanych Dyrekcji Ceł we Lwowie utworzono Małopolski Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej z siedzibą w Sanoku.

Inspektorat Zaleszczyki obejmuje 4 komisariaty i 17 placówek:

Komisariat Dzwiniaczka: Placówka Okopy św. Trójcy, Placówka Bielowie, Placówka Trubaczn, Placówka Wołkowce;

Komisariat Mielnica: Placówka Olchowiec, Placówka Chudykowce, Placówka Horyszowa, Placówka Kaczorówka, Placówka Mielnica;

Komisariat Sinków: Placówka Kołodróbka, Placówka Sinków, Placówka Zazulińce, Placówka Kościelniki;

Komisariat Zaleszczyki: Placówka Gródek, Placówka Dobrowlany, Placówka Zaleszczyki, Placówka Pieczarna.

Inspektorat Śniatyn obejmuje 5 komisariatów i 37 placówek:

Komisariat Horodenka: Placówka Horodnica, Placówka Probabin, Placówka Serafińce, Placówka Jasienów-Polny, Placówka Rudolfsdorf, Placówka Stecowa;

Komisariat Śniatyn: Placówka Augustów, Placówka Kułaczyn, Placówka Przerwa, Placówka Zawale, Placówka Załucze-Dolne, Placówka Śniatyn-Dworzec, Placówka Śniatyn;

Komisariat Tuczapy: Placówka Załucze-Górne, Placówka Kniaże, Placówka Drahasymów, Placówka Tuczapy, Placówka Popielniki, Placówka Popielniki-Rybno;

Komisariat Kutry: Placówka Rybno, Placówka Kobaki, Placówka Słobódka, Placówka Kutry, Placówka Tudjów, Placówka Rożen Wielki, Placówka Rostoki;

Komisariat Uścieryki: Placówka Hubki, Placówka Chorocowa, Placówka Barwinkowo, Placówka Uścieryki, Placówka Dołhopol, Placówka Polan-

---

¹⁷ H. Dominiczak, *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939*, Warszawa 1992, s. 120.

ki, Placówka Fereskula, Placówka Jabłonica, Placówka Hryniawa, Placówka Hołoszyna, Placówka Marjen.

Inspektorat Worochta obejmuje 4 komisariaty oraz 14 placówek:

Komisariat Worochta: Placówka Howerła, Placówka Kukula, Placówka Kiczera, Placówka Woroniecka;

Komisariat Szybeny: Placówka Szybene-Klauza, Placówka Burkut, Placówka Zelene;

Komisariat Żabie: Placówka Dżembronia, Placówka Bystrzec, Placówka Żabie-Ilcia;

Komisariat Jabłonica: Placówka Jabłonica I, Placówka Jabłonica II, Placówka Jabłonica III, Placówka Polanica.

Inspektorat Dolina obejmuje 4 komisariaty i 13 placówek:

Komisariat Rafajłowa: Placówka Rafajłowa, Placówka Maksymiec.

Komisariat Ludwikówka: Placówka Beskid-Klauza, Placówka Wyszaków, Placówka Seneczów;

Komisariat Osmołoda: Placówka Brustury, Placówka Króla-Polana, Placówka Sylwester-Klauza;

Komisariat Ławoczne: Placówka Jelenkowate, Placówka Wołosianka, Placówka Chaszczowanie, Placówka Beskid, Placówka Wyżłów, UC Ławoczne.

Inspektorat Sambor obejmuje 4 komisariaty oraz 21 placówek:

Komisariat Kalsdorf: Placówka Żupanie, Placówka Klimiec, Placówka Iwaszkowce, Placówka Krywka, Placówka Husne-Wyżne;

Komisariat Sianki: Placówka Libuchora, Placówka Hnyła, Placówka Sianki, Placówka Beniowa;

Komisariat Wetlina: Placówka Wołosate, Placówka Ustrzyki-Górne, Placówka Berehy-Górne, Placówka Wetlina, Placówka Beskid, Placówka Strubowiska;

Komisariat Maniów: Placówka Roztoki, Placówka Solinka, Placówka Balnica, Placówka Wola-Michowa, Placówka Zubeńsko, Placówka Łupków.

Inspektorat Dukla obejmuje 4 komisariaty i 23 placówki:

Komisariat Komańcza: Placówka Ostawica, Placówka Radoszyce, Placówka Dołyżce, Placówka Czystohorb, Placówka Wisłok;

Komisariat Jaśliska: Placówka Jasiel, Placówka Wola-Wyżna, Placówka Czeremcha, Placówka Zyndranowa, Placówka Barwinek;

Komisariat Krempna: Placówka Wilsznia, Placówka Olchowiec, Placówka Huta-Polańska, Placówka Ciechanie, Placówka Ozenna, Placówka Grab, Placówka Radocyna;

Komisariat Wysowa: Placówka Zdynia, Placówka Regetów, Placówka Blechnarka, Placówka Wysowa, Placówka Huta-Wysocka.

Inspektorat Sącz obejmuje 6 komisariatów oraz 39 placówek:

Komisariat Tylicz: Placówka Bieliczna, Placówka Izby, Placówka Mochnaczka, Placówka Tylicz, Placówka Muszynka, Placówka Wojkowa;

Komisariat Muszyna: Placówka Dubne, Placówka Leluchów, Placówka Folwark, Placówka Muszyna-Dworzec, Placówka Muszyna, Placówka Andrzejówka, Placówka Żegiestów, Placówka Zubczyk;

Komisariat Piwniczna: Placówka Wierchomla, Placówka Majerz, Placówka Podolik, Placówka Zarzecze, Placówka Czerch, Placówka Obidza;

Komisariat Szczawnica: Placówka Biała-Woda, Placówka Jaworki, Placówka Szlachtowa, Placówka Szczawnica, Placówka Pieniny, Placówka Sromowce Niżne, Placówka Sromowce Średnie;

Komisariat Niedzica: Placówka Łapszanka, Placówka Sromowce Wyżne, Placówka Niedzica I, Placówka Niedzica II, Placówka Kacwin I, Placówka Kacwin II;

Komisariat Zakopane: Placówka Rzepiska, Placówka Jurgów, Placówka Brzegi, Placówka Łysa Polana, Placówka Kuźnice.

Inspektorat Żywiec obejmuje 6 komisariatów i 34 placówki:

Komisariat Witów: Placówka Dolina-Kościeliska, Placówka Siwa-Polana, Placówka Witów I, Placówka Witów II, Placówka Chochołów, Placówka Podczerwone;

Komisariat Chyżne: Placówka Chomry, Placówka Chyżne-most, Placówka Chyżne, Placówka Szałas, Placówka Bory;

Komisariat Lipnica-Wielka: Placówka Lipnica-Dolna, Placówka Przywiarówka, Placówka Krzywoń, Placówka Lipnica-Wielka, Placówka Babia-Góra, Placówka Zawoja;

Komisariat Korbelów: Placówka Głuchaczki, Placówka Krzyżowki, Placówka Kamienna, Placówka Sopotnia-Wielka;

Komisariat Ujsoły: Placówka Zdania, Placówka Straceniec, Placówka Glinka, Placówka Klin, Placówka Morgi, Placówka Ujsoły;

Komisariat Rycerka Górna: Placówka Przegibek, Placówka Rajcza, Placówka Magóra, Placówka Ozna, Placówka Skalania, Placówka Zwardoń-Stacja, Placówka Zwardoń-Myto, UC Lwów, UC Kraków¹⁸.

---

¹⁸ *Kalendarz z szematyzmem funkcjonariuszy Straży Celnej na rok 1927*, nakładem Zarządu internatu imienia dra Władysława Rasińskiego dla dzieci funkcjonariuszy Straży Celnej, s. 159-295.

Kozłowski Piotr; Straż Celna zapomniana formacją graniczną II Rzeczypospolitej – dyslokacja jednostek granicznych w 1926 roku, w: Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 50 (2012), s. 7-34.